

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ISSN 2076-586X (Print)

2524-2660 (Online)

DOI 10.31651/2524-2660-2020-3

ВІСНИК
Черкаського національного
університету
імені Богдана Хмельницького

Серія
Педагогічні науки

Випуск
3.2020

Черкаси – 2020

ТУЧКОВА Олена Олександрівна,

кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри іспанської та французької філології,
Київський національний лінгвістичний університет
e-mail: elenatoutchkova3@gmail.com

УДК 37.015.31-028.16:378-027ю543(477)(045)

ФОРМУВАННЯ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В РАКУРСІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячується розгляду поняття мовної особистості в контексті інтернаціоналізації вищої освіти в Україні. Проаналізовані тенденції руху вищої освіти України у світову освітню площину, перешкоди та першочергові завдання. Визначено й описано характеристики і рівні мовної особистості, доцільність її формування через освітні програми з метою покращення академічної якості освітнього процесу в Україні. В результаті дослідження виокремлено інтегральну компетентність таких освітніх програм, загальні й фахові компетентності, якими має володіти здобувач вищої освіти як мовна особистість та безпосередньо результати навчання. Представлені компетентності мовної особистості, встановлені переваги освітніх програм окреслюють шляхи підвищення якості вищої освіти як невід'ємного фактору на шляху інтернаціоналізації вищої освіти України.

Ключові слова: мовна особистість; компетентність; інтернаціоналізації; вища освіта.

Постановка проблеми. Потужні глобалізаційні процеси разом зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій направляють розвиток економічної, соціальної, політичної і культурної сфер життя України в міжнародне русло. Такий напрямок розвитку країни дозволить підійти до освітніх проблем сучасного світу на засадах міжнародного співробітництва, в єднанні суспільних зусиль, думок, здатностей і вмінь. Фокусуючись на вищій освіті, яка є фундаментальним елементом всебічного розвитку держави, стає зрозумілим, що першочерговим є виключно інтернаціоналізація вищої освіти, яка згенерує інтернаціоналізацію і розвиток інших сфер жит-

З точки зору психології особистість має соціально зумовлену систему психічних якостей, що визначається залученням її до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. При вивченні та описі особистості в психології дослідники значну вагу приписують не тільки і не стільки когнітивним аспектам людини, тобто інтелекту й здібностям, скільки її емоційним характеристикам і волі [10; 11]. Мовна ж особистість у психолінгвістиці – це людина, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, які обумовлюють створення і сприйняття нею висловлювань/текстів, що вирізняються структурно-мовною складністю та глибиною й точністю відображення дійсності [3; 6; 7]. Корелюючи дане визначення із здобувачем вищої освіти, який « на виході » має « володіти такою сукупністю здатностей і характеристик, які обумовлюють створення і сприйняття ним *іншомовних висловлювань/текстів фахового характеру*, що вирізняються структурно-мовною складністю та глибиною й точністю відображення дійсності ». Міняючи дійсність, необхідність прийняття моментальних рішень та дій у професійній діяльності посилюють вимоги до формування здобувачів вищої освіти як фахівців певної галузі. І однією з таких вимог якраз і постає здатність адаптуватися в іншомовному професійному середовищі як на лоні вітчизняного, так і міжнародного ринку праці. Не можна проігнорувати факт домінуючої полімовності і полікультурності провідних сфер діяльності в державі в рамках глобалізаційних тенденцій розвитку останньої.

Проблема розриву фахових знань і вміння із *soft skills* здобувача, до яких і входить здатність адаптуватися емоційно і психічно до іншомовного професійного середовища і проявити там всі свої фахові здібності, також пов'язують із системою генерації та передачі знань, яка змінилась кардинально за останні роки. Відзначимо, що оновлюється щорічно тільки 5% теоретичних знань та 20% професійних знань. Сьогодні не можна за час навчання (4 чи 5–6 років), підготувати людину до професійної діяльності на все життя [9]. Тож головною метою освітніх програм, окрім фахових компетентностей, постає залучення з метою адаптації до професійного середовища – іншомовного, полікультурного, змінного. Достатньо пригадати, що вища освіта вагома лише як базова, фундаментальна в тенденції освіти протягом життя. Тож домінуючими у розвитку *soft skills* мають бути емоційний інтелект, навички комунікації, адаптації до швидкоплинного полімовного і полікультурного суспільства [9]. Спираючись на складові визначення мов-

ної особистості, тобто людини, яка володіє певного рівня сукупністю здатностей і характеристик, саме вона має бути задіяна у процес інтернаціоналізації. Без належної підготовки людського ресурсу як актанта і/або учасника освітнього процесу, його відповідної інтелектуальності когнітивної та емоційної, його вмотивованості, його активного залучення та заохочення до освітніх реформ, процес приєднання України до міжнародного освітнього простору може зазнати стагнації [5].

Суголосним до вимог сучасної інтернаціоналізації освіти виявилось визначення *мовної особистості* в розрізі сучасної лінгводидактики, де мовна особистість розглядається як *багатопаровий і багатоконпонентний набір мовних здібностей*, *навичок, готовності до здійснення мовленнєвих вчинків різного ступеня складності*, вчинків, які класифікуються, з одного боку, за видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, письмо та читання), а з іншого – за мовними рівнями, тобто за фонетикою, граматиною та лексикою [3]. І хоча на перший погляд такий підхід акцентує увагу на рівнях володіння мовою, сконцентруємось на виділених позиціях. Однією з передумов перебігу інтернаціоналізації вищої освіти є вміння застосувати високий рівень іноземної мови у безпосередній « робочій » ситуації. І хоча методики навчання іноземних мов в Україні докорінно змінились за останні 10 років, все одно прогалина між вивченням мови та здатністю її уживати безпосередньою в професійній діяльності є надзвичайно великою. Адже мовні знання, які набуває студент протягом навчання в університеті, мають бути вдало застосовані в іншомовному професійному середовищі. Натомість найчастотнішою складністю є знання і вміння з іноземної/них мов/мов відірвані від практикування у професійній діяльності. Тож передумовою кваліфікованої вищої освіти в Україні є формування саме мовної особистості, яка здатна розв'язувати складні завдання і проблеми в іншомовному професійному середовищі. Іноземна мова хоча і вивчається у ВНЗ у розрізі обраного напрямлення чи-то медицина, економіка, або маркетинг, відсоток дисциплін з основних/вибіркових освітніх компонент, які б викладалися іноземною мовою і дозволяли зануритись в іншомовне професійне середовище, надзвичайно низький. В якості прикладу наведемо співвідношення стандартних освітніх програм (з вивченням іноземної мови) до освітніх програм, де викладання повністю відбувається іноземною мовою, у найвідоміших університетах України (до розрахунку не бралися філологічні спеціальності, де апрі-

орі викладання передбачено іноземною мовою):

– Київський Національний Університет ім. Т.Г. Шевченка з 230 спеціальностей першого (бакалаврського) рівня лише 8,7% викладаються англійською мовою (здебільшого це спеціальності з міжнародних відносин, права, журналістики).

– Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» з 220 спеціальностей першого (бакалаврського) рівня лише 5 % викладаються англійською мовою.

– Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» з 225 спеціальностей першого (бакалаврського) рівня лише 0,8% викладаються англійською мовою [12].

Відтак, університети України містять незначний відсоток спеціальностей, де викладання фахових дисциплін відбувається іноземною мовою. На це є багато різноманітних причин, серед яких варто виділити саме брак науково-педагогічних працівників, які спроможні створити / вести / розвивати такі курси іноземною мовою. У свою чергу, це піднімає проблему кадрової політики вищої освіти в Україні, яка теж розуміється як фактор успішності реалізації стратегії інтернаціоналізації вищої освіти. Розробка і впровадження таких освітніх програм разом з провідними стейкхолдерами задовольнила б запити та потреби державних і закордонних організацій, структур, підприємств задля різноманітних форм співпраці, стажування, волонтерства тощо. Сильною стороною подібних освітніх програм постає їх привабливість для іноземного студента, який воліє отримати якісну освіту іноземною мовою, з високорозвиненими фаховими компетентностями. З іншого боку, залученість українських здобувачів вищої освіти до таких освітніх програм провадить «освітню рівність», яка теж є невід'ємним фактором інтернаціоналізації вищої освіти в Україні. Відтак, для інтернаціоналізації вищої освіти в Україні проблема вивчення іноземних мов має розглядатися саме в контексті формування мовної особистості як фахівця здатного вдало адаптуватися (діяти, продукувати) в іншомовному професійному середовищі.

Видатний лінгвіст Ю.М. Караулов виділяв три рівні вивчення мовної особистості:

1) *нульовий* – структурно-мовний (вербально-семантичний) рівень, що відображає ступінь володіння повсякденною мовою. На нульовому рівні мовної особистості зберігається комплекс структурних рис загальнонаціонального мовного типу, за-

безпечується можливість взаєморозуміння носіїв різних діалектів, можливість розуміння мовною особистістю текстів, що виходять далеко за межі часу її життя та функціонування;

2) *перший* рівень (лінгво-когнітивний) вивчення мовної особистості – відзеркалює певне встановлення ієрархії змістів та цінностей у її картині світу. Безумовно, існує певна домінанта, що визначається національно-культурними традиціями і суспільною ідеологією, яка диференціює у загальномовній картині світу мовної особистості її ядерної, загальнозначимої частини, а також частини специфічної для цієї особистості;

3) *другий* рівень аналізу мовної особистості (мотиваційно-прагматичний) – виявлення і характеристика мотивів та цілей, які зумовлюють її розвиток, поведінку, які скеровують її текстотворенням відповідно до прагматичної мети та, як наслідок, визначають ієрархію змістів та цінностей у її мовній моделі світу [13].

Як бачимо, всі ці три рівні (загальнонаціональний мовний тип – нульовий рівень; базова частина світогляду конкретного народу – перший рівень; національно-культурна мовленнєва поведінка – другий рівень) імплікують формування національної мовної особистості як засадничої передумови розвитку фахівця міжнародного рівня. Саме така особистість з високим рівнем розвитку національно-культурної мовної поведінки може постати мовною особистістю конкурентноздатною в іншомовному професійному середовищі на вітчизняному/міжнародному рівні.

Враховуючи вищезазначений матеріал, можемо вивести основоположні риси мовної особистості в умовах інтернаціоналізації вищої освіти:

- багаторівнева організація мовної особистості;
- національно-культурна мовна поведінка;
- когнітивно-прагматична складова;
- емоційний інтелект;
- мовно-культурна поведінка міжнародного рівня;

Наведені вище риси мовної особистості увиразнюють низку важливих компетентностей: когнітивна / вербально-комунікативна / мовна / соціолінгвістична / ілюкутивна / стратегічна / паравербальна / лінгво-культурна / міжкультурна та інші.

Представимо формування здобувача вищої освіти як мовної особистості в освітній програмі (рис. 1).

Рис. 1. Структура освітньої програми з метою формування мовної особистості.

Варто пояснити, що сучасні освітні програми безумовно зорієнтовані на розвиток фахових компетентностей, однак процес застосування фахових знань і вмінь в сучасному багатомовному і полікультурному середовищі змушує звернути найпильнішу увагу. Успішність глобалізаційних процесів різноманітних галузей і сфер в Україні так чи інакше корелюється з перебігом інтернаціоналізації вищої освіти в Україні, яка вимагає підвищення якості освітніх послуг, формування конкурентноспроможного здобувача вищої освіти на міжнародній арені, відкриття спеціальностей, спеціалізації і освітніх програм залежно від потреб ринку праці, який однозначно ґрунтується на полімовності і полікультурності. Відтак, представимо формування здобувача вищої освіти як мовної особистості на прикладі освітніх програм з переважним відсотком основних і вибіркового компонент іноземною мовою.

До інтегральної компетентності відносимо:

здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в іноземному професійному середовищі, що характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

– здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена глобалізованого суспільства, усвідомлювати цінності полікультурного громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в світі;

– здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення людства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку фахової/професійної області;

– здатність до пошуку, опрацювання, аналізу та синтезу інформації з різних іноземних джерел. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми в іноземному професійному середовищі;

– здатність працювати в іноземній/полікультурній команді та автономно;

– здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу ідей національного та/чи іноземного полікультурного світу;

– здатність проведення досліджень на належному рівні в іноземному професійному середовищі.

Фахові компетентності:

– здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати іноземну/ні мову(и) в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя;

– здатність вільно оперувати спеціальною фаховою термінологією іноземною мовою для розв'язання професійних завдань;

– здатність ведення професійної діяльності в іноземній професійній спільноті з дотримання норм культури мовлення та правил професійної доброчесності, поважати різновид та мультикультурність;

– здатність зберігати та доламати/пропагувати національну, культурну, інституційну самобутність, утримуючи баланс і зберігаючи повагу до іноземного полікультурного середовища на фоні іноземної професійної діяльності;

– здатність знаходити і застосовувати нестандартні, творчі підходи в умовах іноземної полікультурної ситуації/середовищі;

– вміння регулювати рівень прояву власних емоцій/почуттів в складному іноземному полікультурному середовищі;

– здатність утримувати емоційний баланс в різноманітних іноземних професійних ситуаціях;

– здатність розрізняти емоції представників іноземної культури;

– здатність симпатичного та емпатичного вклячення в переживання представників інших культур.

До результатів формування мовної особистості:

– організувати процес свого навчання й самоосвіти в умовах іноземного культурного середовища;

– залучати національні особливості / риси / підходи в іноземному професійному середовищі;

– співпрацювати з колегами, представниками інших культур та релігій, прибічниками різних політичних поглядів тощо, вибудовуючи прогностичні сценарії і моделі розвитку комунікативних і соціокультурних ситуацій в іноземному професійному середовищі;

– використовувати інформаційні й комунікаційні технології для вирішення скла-

дних спеціалізованих задач і проблем в умовах іншомовної професійної діяльності;

- саїдувати асертивному стилю поведінки, який дозволяє знаходити взаємоприйнятні рішення і зберігати конструктивні стосунки в складних конфліктних ситуаціях;

- здатність захищати й відстоювати власні права і інтереси на фоні іншомовної професійної культури/середовища.

Варто наголосити, що створення умов іншомовного професійного середовища під час навчання за такими освітніми програмами крім іншого можливо також через:

- викладання фахових дисциплін з основних та вибіркових компонент іноземною мовою;

- участь у міжнародних конференціях, круглих столах тощо;

- організація різних форм дистанційної співпраці з іншомовним професійним середовищем вже на перших роках навчання;

- написання/захист кваліфікаційної роботи іноземною мовою;

- співпраця, виробнича практика, стажування з міжнародними стейкхолдерами, організаціями, підприємствами (онлайн/офлайн);

- розробка і впровадження програм / конкурсів студентських проектів з огляду на зацікавлену тематику вітчизняних / міжнародних організацій, підприємств, стейкхолдерів;

- захист фахового атестаційного іспиту іноземною мовою.

Такий формат освітніх програм, головною метою яких є занурення в іншомовне професійне середовище, має такі позитивні сторони:

- гармонізація прояву *hard skills* та *soft skills*;

- нівелювання «культурно-професійного шоку» здобувача вищої освіти при переході безпосередньо у площину іншомовної професійної діяльності;

- приєднання здобувачів вищої освіти до обраної фахової області у міжнародному вимірі;

- обговорення ідей, проектів, здобутків фахової області у міжнародній професійній спільноті;

- укріплення позицій вітчизняних здобувачів вищої освіти на ринку праці (як вітчизняному, так і міжнародному);

- розширення співпраці з вітчизняними та міжнародними організаціями, підприємствами тощо;

Висновки і перспективи подальших досліджень. У глобалізованому соціумі особистість постійно знаходиться на межі культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння, поваги до культу-

рної ідентичності інших людей, що успішно може бути досягнуто через навчання фахових дисциплін іноземною/ними мовою(ми). Отже, представлені особливості освітніх програм, метою яких є формування мовної особистості з різноманітних спеціальностей, закликають до модифікації і модернізації змісту освітнього процесу.

Виокремимо основні напрямки роботи щодо успішності реалізації таких освітніх програм з огляду на умови інтернаціоналізації вищої освіти в Україні. Відтак, необхідно:

- посилити акцент освітніх програм на формування компетентностей мовної особистості, що зміцнить здатність здобувачів вищої освіти зберігати / пропагувати / розвивати національні традиції (професійні/непрофесійні) в іншомовному професійному середовищі;

- спрямувати політику університетів на підвищення якості кадрового складу з метою розробки/впровадження/оновлення фахових курсів іноземною(ними) мовою(ми);

- гармонізувати здатність здобувачів вищої освіти вільно, гнучко, креативно застосовувати *hard skills* та *soft skills* в іншомовному професійному середовищі;

- розширити співпрацю вітчизняних організацій, підприємств задля занурення здобувачів вищої освіти в іншомовне професійне середовище на тенетах національного професійного простору.

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми й засвідчує необхідність розроблення алгоритму залучення здобувача вищої освіти до іншомовного професійного полікультурного середовища. Також вбачаємо в подальшому аналізі спеціальностей з метою розширення їх переліку на відповідних рівнях вищої освіти (перший бакалаврський, другий магістерський), де впровадження подібних освітніх програм окреслює їх економічну, міжнародну, політичну, освітню та соціокультурну доцільність для держави.

Список бібліографічних посилань

1. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings> (дата звернення: 3.07.2020).
2. Семезець Ю.О. Інтернаціоналізація вищої освіти: у пошуку перспектив вдосконалення стратегії провідних українських ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 14(2). С. 108–113.
3. Застровська С.О., Застровський О.А. Загальне поняття мовної особистості. *Теоретичні засади лінгвістичних досліджень*. 2011. № 6 (1). С. 159–163.
4. Халавичук О. Інтернаціоналізація як невід'ємна частина вищої освіти в Україні. *Інтернаціоналізація освіти: шляхи вдосконалення та розвитку*; ма-